

KẾT NỐI VÀ NGẮT KẾT NỐI TẠI VIỆT NAM: TÁI TẠO CÁC MỐI QUAN HỆ XÃ HỘI TRONG MỘT QUỐC GIA HẬU XÃ HỘI CHỦ NGHĨA*

NGUYỄN ANH TUẤN

Việt Nam trong thời kỳ Đổi mới đã chứng kiến sự năng động xã hội đa dạng trên nhiều phương diện, cùng với sự phát triển mạnh mẽ các dạng quan hệ xã hội khác nhau. Quan hệ xã hội luôn hàm chứa trong nó quá trình tạo lập, rạn nứt, đứt gãy, và tái tạo. Nhìn vào quá trình này, chúng ta có thể thấy được tính năng động hoặc việc bị gạt ra bên lề của cá nhân hay một nhóm người trong xã hội. Bởi tính gọi mở lớn lao đó, chủ đề này thu hút sự quan tâm của nhiều nhà nghiên cứu Việt Nam và quốc tế. “*Connected and Disconnected in Vietnam: Remaking Social Relations in a Post-socialist Nation*” do Philip Taylor chủ biên vừa mới ra mắt đã cung cấp cho độc giả một góc nhìn đậm chất nhân học diễn giải thêm về vấn đề này ở Việt Nam. Cuốn sách là sự kế thừa thành công của hội thảo quốc tế *Vietnam Update Conference* được tổ chức tại trường Đại học Quốc gia Úc (ANU) hồi tháng 12 năm 2014.

Mười tiểu luận trong cuốn sách đề cập đến nhiều góc cạnh của việc tạo lập hay tái tác động đa chiều của các yếu tố kinh tế, văn hóa, xã hội. Ở tầm vĩ mô, một số nghiên cứu phân tích nỗ lực của Nhà nước Việt Nam nhằm điều chỉnh các quan hệ xã hội nhưng mặt khác chỉ ra có những phương diện còn bất cập, thiếu vắng vai trò của Nhà nước. Trong những cảnh huống đó, người dân với nhu cầu tự thân, đã tổ chức tái thiết các mối liên hệ xã hội để tự vượt qua những bấp cập hay vấn đề nan giải họ lỡ phải đương đầu.

Các học giả Luong Van Hy, Nguyen Thi Thanh Binh, Linh Khanh Nguyen, Yen Le¹ tập trung vào sự khác biệt và gián đoạn các mối quan hệ xã hội của những cư dân miền xuôi, vùng đồng bằng. Luong Van Hy nhận thấy người Việt xây dựng và củng cố quan hệ, làm giàu vốn xã hội thông qua việc chiêu đãi nhau ăn uống, các món quà tặng hay có ơn huệ với người khác, có sự khác biệt đầu tư cho quan hệ giữa các nhóm hộ gia đình (nghèo và khá giả), vùng địa lý (đồng bằng sông Hồng và sông Cửu Long)

* Philip Taylor (Ed.) (2016), *Connected and disconnected in Viet Nam: Remaking social relations in a post-socialist nation*, ANU Press, ACT 2601, Australia.

Lời Tòà soạn: Tuy chưa đồng thuận với khái niệm “post-socialist nation” sử dụng trong bối cảnh của xã hội Việt Nam hiện nay, song Tạp chí Dân tộc học vẫn trân trọng kết quả nghiên cứu của công trình và giới thiệu công trình này với bạn đọc.

¹ Tên của các học giả trong tập sách, dù là người Việt hay gốc Việt - chúng tôi xin giữ nguyên như trong bản gốc tiếng Anh.

hay tùy cảnh huống. Nguyen Thi Thanh Binh quan tâm về việc tái thiết quan hệ của những người di cư hồi hương về quê cũ. Cách thức tái thiết quan hệ xã hội khác biệt thông qua việc cúng dường. Sự hoan hỉ đón nhận khích lệ chủ thể hành động, tuy nhiên điều nghịch lý là sau đây sự nồng ấm quan hệ không tiếp tục thăng hoa mà sự hoài nghi về động cơ tái thiết quan hệ. Dưới thời kỳ Đổi mới với kẻ ngoại tuyến tha hương, mối quan hệ xã hội đã gián đoạn, nay không dễ gì tái lập. Nguyen Khanh Linh bổ sung với nghiên cứu về di dân thông qua hôn nhân, liên quan đến việc phụ nữ tại Hải Phòng lấy chồng nước ngoài. Yen Le khắc họa tính đa chiều đầy mâu thuẫn trong việc tái thiết quan hệ xã hội ở một cộng đồng nhỏ những người bệnh hủi tại Quy Hòa.

Theo một trục khác, Nguyen Thu Huong, Petter Chaudhry, Ha Viet Quan và Philip Taylor hướng sự quan tâm đến các tộc người thiểu số. Họ tìm kiếm sự bộc lộ cái tôi, cách thức tộc người tương tác với Nhà nước. Nguyen Thu Huong phát hiện người Ba-na hầu hết chỉ góp mặt ở bộ máy chính quyền cấp cơ sở, chủ yếu thừa hành các quyết định từ cấp trên, thay vì đóng góp tiếng nói trong quy trình hoạch định chính sách. Dường như, bản thân người Ba-na tự loại mình vì họ nhận thấy việc tham gia bộ máy hành chính công quyền là không thực sự phù hợp. Peter Chaudhry tiếp cận nhóm nghèo người Hmông và Nùng từ lâu phải sống dựa vào sự cứu trợ của Nhà nước ở Lào Cai, nhận định người dân ưu thích và cạnh tranh để được ghi nhận là hộ nghèo, mong muốn nghèo “bền vững” thay vì thoát nghèo để họ tiếp tục hưởng lợi từ chính sách. Philip Taylor cho hay về sự tồn tại một nghịch cảnh: thay vì đến Học viện Phật giáo Việt Nam, người Khơ-me chọn sang Campuchia

để học tập - sự từ chối này phản ánh nhiều điều trong quan hệ tộc người và Nhà nước.

Oscar Salemink nhìn nhận quá trình chuyển đổi các giá trị văn hóa truyền thống Tây Nguyên trở thành di sản văn hóa. Đối tượng ông nghiên cứu đã khước từ di sản văn hóa truyền thống, theo đạo Tin Lành hoặc Công giáo, khi Nhà nước nỗ lực nâng tầm chúng trở thành di sản văn hóa thế giới. Roszko đi tìm câu trả lời cho việc cộng đồng cư dân ở huyện đảo Lý Sơn nay nhận được nhiều dự án hỗ trợ phát triển toàn diện của Nhà nước trong nỗ lực khẳng định chủ quyền biển đảo quốc gia và lãnh thổ.

“*Connected and disconnected in Viet Nam: Remaking social relations in a post-socialist nation*” là hợp tuyển các nghiên cứu có giá trị giúp nhận diện các mối quan hệ xã hội, nguồn vốn xã hội đã và đang được thiết lập, rạn nứt, gãy vỡ hay tái thiết trong lòng xã hội Việt Nam đương đại. Những bài viết nghiên cứu đề cập đến các trường hợp cụ thể, mang tính liên ngành, cung cấp cho người đọc một cái nhìn nhân học đầy gợi mở nhiều chiều cạnh về xã hội Việt Nam. Có thể độc giả chưa có sự đồng thuận hoàn toàn với quan điểm của (các) tác giả, nhưng cuốn sách đã mở ra cơ hội trao đổi về vốn xã hội, quan hệ xã hội ở Việt Nam. Với tư cách một độc giả, cá nhân người viết bài điểm sách này thực sự mong chờ được đọc một nghiên cứu bàn về các quan hệ xã hội của giới trung lưu, thượng lưu - quyền lực và tầm ảnh hưởng của chúng trong xã hội hiện nay nhưng tiếc rằng, cuốn sách chưa có điều kiện đề cập tới. Tuy nhiên, cuốn sách là một tài liệu tham khảo lý thú, bổ ích đối với các nhà nghiên cứu, những người hoạch định chính sách, các bạn học viên, sinh viên cùng những ai quan tâm đến các mối quan hệ xã hội, vốn xã hội.